

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ НАПРЯМ У СФЕРІ ПРИВАТНОГО ПРАВА

УДК 347.45/47:347.119.11(477) DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2019.4.03>

Едуард Миколайович Бондарев,

*Харківський національний університет
внутрішніх справ (здобувач)*

СТОРОНИ АКЦІОНЕРНОГО ДОГОВОРУ

Досліджено проблематику визначення суб'єктного складу акціонерного договору. На підставі аналізу законодавства України та інших країн, а також правової доктрини корпоративного права зроблено висновок, що такими особами слід визнавати виключно акціонерів конкретного товариства, оскільки саме вони як носії суб'єктивних корпоративних прав мають можливість їх здійснювати у визначеному таким договором порядку. Акціонерне товариство та треті особи (його кредитори, особи, які з різних причин не набули статусу акціонера, та інші особи) не можуть визнаватися стороною такого договору, оскільки не є носіями корпоративних прав.

Ключові слова: акціонер, акціонерне товариство, акціонерний договір, корпорація, кредитор, акція.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Сучасна корпоративна практика поступово приходить до якомога можна більш вільного здійснення корпоративних прав і прав щодо акцій, які належать акціонерам. Однією з форм прояву диспозитивності регулювання корпоративних відносин у межах акціонерного товариства (далі – АТ) є можливість укладення договору між акціонерами. Відповідно до статті 26¹ Закону України «Про акціонерні товариства» між акціонерами конкретного АТ може бути укладено договір, за яким передбачається реалізація акціонерами-власниками простих і привілейованих акцій, прав на акції та/або прав за акціями, передбачених законодавством, статутом та іншими внутрішніми документами товариства. Проте вказана стаття у частині 8 містить положення, за якими кредитори АТ можуть укласти договір з акціонерами товариства, за яким акціонери з метою забезпечення охоронюваного законом інтересу таких третіх осіб зобов'язуються реалізувати свої корпоративні права у спосіб, передбачений таким договором, або утримуватися (відмовитися) від їх реалізації. При цьому

до зазначеного договору застосовуються загальні положення про договір між акціонерами, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті відносин сторін. Виникає питання щодо віднесення й такого договору до акціонерного, тим більш, що у доктрині активно ставляться питання про можливість визнання сторонами таких договорів також і самого товариства.

Стан дослідження проблеми

Питання визначення суб'єктного складу акціонерних договорів досліджували В. А. Васильєва [1], О. М. Вінник [2], Ю. М. Жорнокуй [3], М. М. Сигидин [4], І. В. Спасибо-Фатєєва [5], Є. О. Суханов [6], К. Reese Thomas та С. L. Ryan [7] та ін. Проте роботи не дають конкретизації та чітких аргументів щодо осіб, які можуть укладати між собою акціонерний договір. Зазначені дослідники роблять акцент на дискусійності положень континентального права і права англо-саксонської системи права та підсумовують, що обрана проблематика потребує детального вивчення. Тобто однозначної відповіді на питання про сторони акціонерного договору немає, і воно залишається актуальним.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є визначення кола осіб, які можуть укладати між собою договір, спрямований на реалізацію акціонерами-власниками простих і привілейованих акцій, прав на акції та/або прав за акціями, передбачених законодавством, статутом та іншими внутрішніми документами товариства.

Ця мета досягається шляхом вирішення таких *завдань*: аналізу чинної нормативної бази, що регулює корпоративні правовідносини у межах АТ; систематизації питань, які містять правова доктрина та судова практика щодо конструкції акціонерного договору та кола його сторін; визначення напрямів подальшого розвитку корпоративного законодавства, що забезпечує порядок укладення, виконання та припинення досліджуваного договору.

Наукова новизна дослідження

Сформульовані у публікації пропозиції та рекомендації щодо визначення суб'єктного складу сторін акціонерного договору враховують останні зміни у законодавстві України та сучасні актуальні підходи до їх реформування.

Виклад основного матеріалу

Сучасний стан правозастосовної практики та корпоративної доктрини дозволяє говорити про існування трьох підходів до визначення сторін акціонерного договору. Ними можуть бути: 1) лише акціонери [1, с. 27; 4, с. 44–45; 6, с. 190; 8, с. 46; 9, с. 239–240]; 2) акціонери і товариство [10, с. 16; 11, с. 161]; 3) акціонери, товариство та треті особи [2, с. 146; 5, с. 188].

Домінуючим є підхід, за яким *акціонери*, які уклали акціонерний договір, є його *сторонами*, і лише на них поширюється його дія. Не дивлячись на те, що корпоративне законодавство буквально не закріплює, що саме товариство або треті особи (які не є його акціонерами) не можуть бути стороною такого договору, все ж необхідно визнати, що за чинними правилами ні товариство, ні особи, які не є його акціонерами, не можуть бути стороною акціонерного договору, оскільки корпоративних відносин поза межами АТ не існує. Відповідно Закон України «Про акціонерні товариства» закріплює, що досліджуваний договір укладається між акціонерами (ст. 26¹). Визначаючи регулятивний вплив акціонерного договору виключно на його сторони, зазначається, що хоча товариство не є стороною у такому договорі, проте його організаційно-правовий вплив є визначальним як на можливість укладення такого договору, так і на його зміст [1, с. 27]. Така позиція ставить низку питань, що потребують з'ясування у контексті можливості визнання товариства стороною акціонерного договору.

За другим підходом такий договір може бути укладений між *акціонерами* або між *акціонерами та товариством*, оскільки підписаний лише між акціонерами договір абсолютно ні до чого не зобов'язує АТ, що, в свою чергу, багато у чому позбавляє сенсу сам договір [11, с. 161].

Виникає питання: навіщо потрібно відносити саме товариство до сторін акціонерного договору? На думку Д. І. Степанова, – для того щоб органи корпорації як сторони такого договору були зобов'язані виконувати ухвалені її учасниками рішення. Як правило, продовжує вчений, товариство може бути стороною або договору, в якому беруть участь усі акціонери товариства, або договору, в якому беруть участь хоча й не всі акціонери, але за яким корпорація отримує лише права, проте не несе обов'язків перед іншими сторонами договору (в іншому випадку права інших акціонерів, які не беруть участь у договорі, могли б бути порушені на користь сторін договору) [12, с. 366]. Зазначене підтверджується світовою практикою. Наприклад, у доктрині англійського права обстоюється позиція розширеного тлумачення кола осіб акціонерного договору, до яких можуть бути віднесені акціонери і сама компанія [7, с. 68–70].

Однак в англійському праві є істотна розбіжність між доктриною та судовою практикою. Так, у доктрині із цього питання похідним є те, що для того, щоб *shareholder's agreement* міг бути виконаним, необхідно, щоб усі акціонери компанії були його сторонами [7, с. 65]. Водночас суди виходять із того, що акціонерний договір зв'язує лише акціонерів, які є його сторонами. При цьому кількісний склад акціонерів, які брали участь у договорі, не має вирішального значення,

оскільки такі договірні конструкції можуть бути не менш ефективними і в компаніях, у яких укладено договір лише між кількома акціонерами [13, с. 182].

У свою чергу, в РФ акціонерний договір розраховано на застосування лише його сторонами (п. 4 ст. 32.1. Закону РФ «Про акціонерні товариства»). Проте, хто виступає сторонами такої договірної конструкції, російський законодавець чітко не зазначає. Аргументом щодо того, що товариство може бути його стороною, переважно зводиться до того, що такий договір може породжувати права та обов'язки для товариства [14]. Проте підсумовується, що не будь-яке товариство, а лише непублічне може бути стороною корпоративного договору за умови, якщо його укладено між усіма його акціонерами [13, с. 11, 189].

Варто звернути увагу і на третій підхід, за яким *сторонами договору є акціонери, товариство та треті особи*¹. Так, І. В. Спаси́бо-Фатеєєва вважає, що акціонерні договори стосуються домовленості між акціонерами [5, с. 186], однак, зауважує, що їх суб'єктами можуть бути не лише акціонери, але й майбутні акціонери (інвестори) [5, с. 188]. Натомість, О. М. Вінник визнає сторонами такого договору засновників, акціонерів та/або потенційних акціонерів – осіб, що підписалися на акції додаткової емісії [2, с. 146]. Пропонується визнавати сторонами акціонерного договору довірчого керуючого акціями та номінального утримувача акцій [15, с. 20]. Така позиція ґрунтується на тому, що оскільки можливість укладення акціонерного договору становить право з акції, то довірчий керуючий може стати його стороною, бо у судовій практиці така особа не відрізняється від власників акцій через те, що під час здійснення прав із акції вона діє від власного імені.

Основним посиланням прихильників третього підходу є те, що кредитори товариства й інші треті особи можуть укласти договір з акціонерами, за яким останні з метою забезпечення охоронюваного законом інтересу третіх осіб зобов'язуються здійснювати свої корпоративні права певним чином або утримуватися (відмовлятися) від їх здійснення, у т. ч. голосувати певним чином на загальних зборах учасників товариства, здійснювати інші дії з управління товариством, набувати або відчужувати частки в його статутному капіталі (акції)

¹ Приклад затребуваності на практиці того, щоб в акціонерному договорі брали участь інші особи, які не є акціонерами товариства, – це ті ситуації, коли товариство залучає істотні кредитні ресурси, які порівнюються з вартістю його бізнесу. Такі ситуації, на думку Д. І. Степанова, є можливими як за умови звичайного комерційного кредитування, так і під час створення спільних підприємств через утворення нового товариства або за умови так званого проєктного фінансування [12, с. 366–367].

за певною ціною та/або за умови настання певних обставин чи утримуватися від відчуження частки (акції) до настання певних обставин. До такого договору, відповідно, застосовуються правила про акціонерний договір, що й віднайшло своє закріплення у частині 8 ст. 26¹ Закону України «Про акціонерні товариства».

Розглянемо зазначені підходи. Оскільки акціонерний договір має відповідне найменування, то, перше, що викликає якісь асоціації – це визнання його сторонами лише акціонерів. Саме їх прямо називає законодавець як його сторони, лише акціонери набувають прав та обов'язків за таким договором, виконання якого відбувається за допомогою здійснення ними дій з управління товариством. В останні правовідносини вступають не всі акціонери, а лише ті, що уклали цей договір. На решту акціонерів його дія не поширюється. Тому й виконання такого договору має здійснюватися лише тими акціонерами, які є його сторонами.

Пропозиція ж про участь у досліджуваному договорі як самого товариства у цілому (рішення якого при цьому фактично будуть визначати не всі його акціонери, а лише сторони акціонерного договору), так і будь-яких третіх осіб, у т. ч. й тих, хто не придбавав акції товариства (не брав участь у формуванні майна товариства), але отримав, по суті, необмежену можливість визначати рішення АТ, не має під собою підґрунтя. Вважаємо, що навіть якщо у ролі таких третіх осіб виступатимуть кредитори АТ, їх вирішальна участь у справах товариства здатна позбавити сенсу участь у ньому інших акціонерів, не говорячи вже про те, що інтереси третіх осіб та акціонерів не завжди є ідентичними.

Визнання АТ стороною акціонерного договору є неможливим, оскільки:

- 1) його воля опосередковується волею акціонерів;
- 2) у разі укладення такого договору між АТ та акціонерами вже виникали б не корпоративні, а договірні відносини, що суперечило б самій сутності об'єднання осіб у корпорацію [16, с. 451];
- 3) порушується структура поділу повноважень між одноосібним виконавчим органом і загальними зборами, нівелюється заборона на включення в акціонерний договір умов, що зобов'язують сторони голосувати відповідно до вказівок органів управління товариством;
- 4) не передбачено гарантії прав кредиторів і міноритарних акціонерів від зловживань із боку невідомих бенефіціарів, які здійснюють приховану концентрацію корпоративного контролю через режим конфіденційності умов самого договору непублічного товариства;
- 5) корпоративні права, щодо здійснення яких укладається такий договір, є такими лише в юридичних особах, де існує поділ їх статутного капіталу на частки, у такому випадку, відповідно, сама

організація не вважається суб'єктом корпоративних прав, які виникають щодо неї [4, с. 128; 17, с. 110] (у нашому випадку, АТ не є акціонером самого себе навіть за умови викупу акцій власної емісії);

б) навіть якщо припустити, що укладення акціонерного договору з приватним товариством переслідує мету гарантувати виконання внутрішніх корпоративних процедур самим товариством, то якими тоді є механізми примушування до виконання таких договірних умов? [8, с. 89–90]

У європейському континентальному праві зазвичай не визнається і можливість участі у таких договорах третіх осіб, які не є акціонерами товариства, оскільки лише акціонери визначають мету його діяльності, закріплюють її в статуті та визначають його долю, а тому лише вони мають право брати участь у формуванні волі товариства (тим більше, що треті особи шляхом отримання панування над голосами акціонерів можуть отримати можливість впливати на рішення товариства, ризик і наслідки яких будуть нести не вони, а акціонери) [6, с. 189–190].

Ураховуючи положення Закону України «Про акціонерні товариства», зазначимо, що досліджуваний договір своїм предметом регулювання охоплює питання здійснення корпоративних прав його сторін, тобто прав, що вже існують. Виходячи із законодавчих норм і доктрини українського корпоративного права, відсутність факту державної реєстрації АТ свідчить про те, що у його засновників ще немає корпоративних прав, із приводу здійснення яких вони могли б укласти акціонерний договір. Якщо ж розглянути протилежний аспект, можна стерти межі між предметним полем засновницького договору й акціонерного договору, що є помилковим із точки зору їх розмежування.

Договори третіх осіб з акціонерами, за якими останні зобов'язуються здійснювати свої корпоративні права з акцій, відповідно до вказівок третіх осіб, не можуть бути віднесені до акціонерних договорів також через те, що предмет і мета таких договорів та акціонерних договорів не збігаються. На відміну від акціонерних договорів договори між акціонерами і третіми особами не координують дії акціонерів по спільному здійсненню корпоративного контролю, напрацюванню загальної стратегії розвитку товариства та здійсненню прав власності на акції, тобто забезпечують фінансові інтереси зовнішніх кредиторів, а не компанії в цілому [18, с. 188–194]. Отже, визнання стороною акціонерного договору третіх осіб, які не мають правової мети участі в АТ та уклали договір із метою захисту своїх прав у межах окремих договорів, укладених такою особою з акціонером або самим товариством (кредиторами, поручителями, гарантантами та іншими особами), ґрунтується на розширеному тлумаченні

поняття «учасник товариства» («особа, наділена правами, посвідченими акціями, правами на акції»). Указані треті особи, на відміну від «майбутніх акціонерів», не прагнуть у майбутньому стати акціонерами товариства, тож, як наслідок, не наділяються корпоративними правами на момент укладення договору. Крім того, після укладення договору вони також не набувають корпоративних прав, як наслідок, не можуть бути стороною договору.

Наша позиція обґрунтовується твердженням про те, що сторони корпоративних договорів укладають їх внаслідок наявності особливої, характерної для них як членів господарського товариства корпоративної правоздатності [8, с. 46]. Відповідно, акціонерний договір є актом здійснення корпоративної правоздатності, втіленим у договірну форму. Отже, такий договір можуть укладати лише акціонери конкретного АТ. За умови втрати однією із сторін відповідного зобов'язання такої правоздатності договірні відносини з нею припиняються, тоді як сам договір залишається чинним щодо сторін, які зберегли корпоративну правоздатність, якщо інше ним прямо не передбачено.

Висновки

Договір ґрунтується на нормі права щодо акціонерних договорів на положеннях статті 26¹ Закону України «Про акціонерні товариства». Виходячи з цього, такий договір не може поширювати свою дію на акціонерів товариства, які не є його сторонами, а сторонами такого договору можуть бути лише акціонери товариства або деякі з них.

Беручи до уваги висловлені в юридичній літературі різні підходи щодо визначення кола учасників корпоративних правовідносин, залишаємося прихильниками того, що суб'єктами останніх є товариство та його учасники. Відповідно, особи, які виявили бажання стати акціонерами товариства, ще не є ними, оскільки законодавство пов'язує набуття такого статусу з певним юридичним фактом – внесенням запису до реєстру акціонерів. Тому, навряд чи можна говорити про можливість укладення акціонерного договору особою, яка не є суб'єктом корпоративних правовідносин (наприклад, потенційним інвестором, кредитором товариства). Крім того, АТ не може бути стороною досліджуваного договору через те, що воно не має корпоративних прав і не може їх здійснювати як учасник корпоративної організації (тобто не може бути акціонером самого себе). Тому сторонами акціонерного договору необхідно визнавати виключно акціонерів.

Список бібліографічних посилань: 1. Васильєва В. А. Корпоративні правочини: поняття та особливості // Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних відносин : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10 річниці створення Лабораторії з вивчення проблем корпоративного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України (м. Івано-Франківськ, 23–24 верес. 2012 р.) / Прикарпат. нац.

ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2012. С. 25–28. **2.** Вінник О. М. Корпоративно-управлінські технології, що ґрунтуються на акціонерних угодах: постановлення питання та визначення кола проблем. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого*. 2010. № 1. С. 134–150. **3.** Zhornokui Yu., Burlaka O., Zhornokui V. Shareholders agreement: comparative and legal analysis of the legislation and legal doctrine of Ukraine, EU countries and USA. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4, No. 2. Рр. 288–300. **4.** Сигидин М. М. Корпоративний договір : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Івано-Франківськ, 2016. 236 с. **5.** Спасибо-Фатеева І. В. Акціонерні угоди. *Право України*. 2009. № 12. С. 182–190. **6.** Суханов Е. А. Корпоративные соглашения в современном российском и зарубежном праве // *Гражданское общество и развитие гражданского права* : сб. ст. к юбилею д-ра юрид. наук, проф. Н. С. Кузнецовой / отв. ред. Р. А. Майданик, Е. В. Кохановская. Киев : Юрид. практика, 2014. С. 179–200. **7.** Reece Thomas K., Ryan C. L. The Law and Practice of Shareholders' agreements. London : LexisNexis ; Butterworths Law, 2014. 539 р. **8.** Варюшин М. С. Гражданско-правовое регулирование корпоративных договоров: сравнительный анализ : монография. М. : Юрлитинформ, 2016. 160 с. **9.** Жорнокуй Ю. М. К вопросу о сторонах акционерного договора // *Цивільне законодавство: система, міжгалузеві зв'язки, шляхи вдосконалення* : матеріали Міжнар. цивілістичного форуму (м. Київ, 25–26 квіт. 2013 р.). Київ : Білоцерківдрук, 2014. С. 239–240. **10.** Гурьев В. Н. Акционерные соглашения как группа корпоративных договоров : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2012. 26 с. **11.** Макарова О. А. Корпоративное право : курс лекций. М. : Волтерс Клаувер, 2010. 432 с. **12.** Степанов Д. И. Свобода договора и корпоративное право // *Гражданское право и современность* : сб. ст., посвящ. памяти М. И. Брагинского / под ред. В. Н. Литовкина, К. Б. Ярошенко ; Ин-т законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ. М. : Статут, 2013. С. 314–398. **13.** Бородкин В. Г. Гражданско-правовое регулирование корпоративного договора : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. М., 2015. 255 с. **14.** Бородкин В. Как применять акционерные соглашения? Мнение корпоративных юристов // *ZakonRu* : сайт. 15.04.2011. URL: <http://zakon.ru/Blogs/OneBlog/411> (дата звернення: 29.10.2019). **15.** Грибкова Т. В. Акционерные соглашения как средство правового регулирования корпоративных отношений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. М., 2011. 25 с. **16.** Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов : монография / под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2014. 672 с. **17.** Цікало В. І. Корпоративні права: поняття, ознаки, класифікація. *Право України*. 2010. № 11. С. 102–111. **18.** Miliauskas P. Company law aspects of shareholders' agreements in listed companies : doctoral dissertation. Vilnius : Vilnius University, 2014. 574 p.

Надійшла до редколегії 01.11.2019

Bondariev E. M. Parties of the Shareholders' Agreement

The author of the article has studied the problem of determining the subjective aspect of a shareholders' agreement. On the basis of the analysis of the legislation of Ukraine and other countries, as well as the legal doctrine of corporate law, the author has concluded that exclusively shareholders of a particular company should be recognized as such persons, since they as the holders of subjective corporate rights, have the opportunity to exercise them in the manner determined by such an agreement.

Contracts between third-party entities and shareholders, where the latter undertake to exercise their corporate rights in shares, in accordance with the directions of third parties, can not be attributed to shareholders' agreements because the subject matter and purpose of such agreements and shareholders' agreements do not coincide. Accordingly, a joint-stock company and third parties (its credit grantors, persons who did not acquire shareholder's status because of various reasons and other persons) can not be recognized as a party to such an agreement, since they are not holders of corporate rights.

The parties to a shareholders' agreement conclude it because of corporate capacity, which is specific, characteristic for them as members of the joint-stock company. A shareholders' agreement is an act of corporate legal capacity embodied in a contractual form. Therefore, only shareholders of a particular joint-stock company can conclude such an agreement. Contractual relationships are terminated in terms if one of the parties loses the respective obligation of such legal capacity, while the agreement itself remains valid for the parties that have retained the corporate legal capacity, unless otherwise expressly provided by it.

Key words: a shareholder, joint-stock company, shareholders' agreement, corporation, a credit grantor, a share.

